

بررسی ساختارهای اقدام‌پژوهی و درس‌پژوهی

مختار سعادت نژاد^۱

علی معافی^۲

علیرضا کلبادی نژاد^۳

چکیده

امروزه دو مهارت درس‌پژوهی و اقدام‌پژوهی از مهم‌ترین مهارت‌های معلمی مطرح شده، اقدام‌پژوهی یا معلم‌پژوهنده، رویکردی آموزشی و پژوهشی است که هدف از آموزش و بکارگیری آن حل چالش‌ها و مسائلی است که معلمان در حین عمل و به ویژه طی فرآیند یاددهی-یادگیری با آن مواجه می‌شوند. یعنی معلم به شیوه‌ای علمی و پژوهشی در فرآیندی نظام‌مند، ضمن تمرکز بر چالش‌های پیش‌رو، با پرورش فرضیه‌هایی درباره آنها در ذهن خود، به جمع‌آوری اطلاعات درباره آنها پرداخته و درس‌پژوهی یک حلقه‌ی پژوهشی است که در آن معلمان به صورت گروهی درباره موضوعات برنامه‌دستی به پژوهش می‌پردازند. آنها در ابتدا به تبیین مساله می‌پردازند که فعالیت گروه درس‌پژوهی را برانگیخته است و هدایت خواهد کرد. مساله می‌تواند یک سوال عمومی (برای مثال برانگیختن علاقه‌ی دانش‌آموزان به پژوهش) یا سوال جزئی‌تر باشد (برای مثال بهبود فهم دانش‌آموزان از چگونگی جمع‌کردن مطالب برای تحقیق جزئی). سپس گروه به مساله شکل می‌دهد و بر آن تمرکز می‌کند به نحوی که بتواند در یک درس‌خاص کلاسی مطرح شود. معمولاً مسئله‌ای را انتخاب می‌کنند که از فعالیت‌های خود به دست آورده‌اند یا برای دانش‌آموزانشان دشواری‌هایی ایجاد کرده است. حال با توجه به مباحث بالا اهداف تحقیق عبارتند از: الف- بررسی ساختار اقدام‌پژوهی ب- بررسی ساختار درس‌پژوهی و روش پژوهش در این مقاله روش اسنادی - کتابخانه‌ای و ابزار آن کتب و مجلات می‌باشد.

کلیدواژه‌گان: اقدام‌پژوهی، درس‌پژوهی، مهارت معلمی

^۱- کارشناس علوم تجربی، مدیر و دبیر علوم تجربی دبیرستان امام موسی صدر شهرستان نکا.

^۲- کارشناسی ریاضی - دبیر ریاضی دبیرستان امام موسی صدر شهرستان نکا.

^۳- کارشناسی شیمی - دانشگاه شهید بهشتی تهران - دبیر علوم تجربی دبیرستان امام موسی صدر شهرستان نکا.

مقدمه

پژوهش عملی و کاربردی در آموزش و پرورش بیش از پیش مورد توجه قرار گرفته، یکی از دغدغه‌های کارگزاران و سیاست‌گذاران آموزشی گسترش پژوهش به ویژه پژوهش مشارکتی در درون مدرسه و کلاس است. درس پژوهی در واقع روش پژوهشی مشارکتی معلمان در کلاس درس است که از آن به عنوان سودمندترین، کاربردی‌ترین و مؤثرترین برنامه پرورش حرفه‌ای مربیان، معلمان و اساتید در مدارس کشور ژاپن یاد شده است. (سرکار آرانی، ۱۳۷۸: ۶۱) مثل اقدام پژوهی معلمان در طراحی، اجرا و ارزیابی فرصت می‌یابند تا با یکدیگر همکاری، همیاری و مشارکت کنند و مسائل درون مدرسه و کلاس را بکاوند، جوابی بیابند و آنرا در عمل بکار ببندند و در پایان ارزیابی گروهی از عمل آموزشی یکدیگر داشته باشند. در درس پژوهی و اقدام پژوهی، معلمان به شیوه کارگروهی تمرین می‌کنند، دیدگاه‌های خود را تبادل و تعامل می‌کنند و از یکدیگر می‌آموزند، در درس پژوهی بیش از اینکه معلمان مبانی نظری آموزش و یادگیری را بیاموزند، مهارت‌های علمی و کاربردی مربوط به فرآیند یاددهی - یادگیری (آموزش)، ارزیابی روش‌های تدریس، خود ارزیابی، فعالیت‌های آموزشی را می‌آموزند.

معلمان مباحث روی موضوع مورد پژوهش را انتخاب کرده و به صورت مشارکتی و در گروه، طرح پژوهش مربوط به آن را تهیه می‌نمایند. درس پژوهی مثل اقدام پژوهی به شیوه مشارکتی به ارزیابی دقیق فعالیت‌های آموزشی انجام شده در ارتباط با موضوع مورد نظر می‌پردازد. در این شیوه دانش آموزان را در پژوهش خود سهیم و در واقع در حین عمل پژوهش می‌کنند. (سرکار آرانی، ۱۳۷۸: ۶۲).

در درس پژوهی که در مدرسه و کلاس است، بیشتر بر مسائل آموزشی درس و کلاس تمرکز دارند و به جنبه‌های جزئی و کاربردی در کلاس تمرکز دارد.

درس پژوهی (که سرکار آرانی، آن را «پژوهش مشارکتی معلمان در کلاس درس» آورده است) مثل اقدام پژوهی، پژوهش حین عمل است که می‌تواند تأثیر بسیاری در بهبود کیفیت کاری، آموزش در مدرسه و پرورش حرفه‌ای معلمان داشته باشد.

درس پژوهی شکل اولیه‌ای از توسعه‌ی حرفه‌ای معلمان می‌باشد که هدف عمده آن بهبود مستمر تدریس می‌باشد به گونه‌ای که دانش آموزان بتوانند مطالب را به شیوه‌ی موثرتری بیاموزند. گروه درس پژوهی تلاش می‌کند طرح درس خود را نقد و بررسی و به شیوه بهینه‌ی اصلاح نماید. طرح درس مشارکتی رمز موفقیت معلمان می‌باشد. برای معلم درس پژوهی تمام کردن کتاب مهم نیست، یادگیری و فهمیدن دانش آموزان مهم است. درس پژوهی به معلمان یاد می‌دهد که در کلاس صرفاً یاددهنده نباشند بلکه یادگیرنده نیز باشند.

اهداف تحقیق

الف- بررسی ساختار اقدام پژوهی

ب- بررسی ساختار درس پژوهی

روش تحقیق

روش پژوهش در این مقاله روش اسنادی - کتابخانه‌ای و ابزار آن کتب و مجلات می‌باشند.

الگوی گزارش اقدام پژوهی در یک نگاه کلی :

*عنوان پژوهش(موضوع) (صفحه ی عنوان)

* تشکر و قدردانی * چکیده * فهرست محتوا

* فهرست شکل ها و نمودارها و جدول ها

--- محتوای مطالب یا متن گزارش :

* مقدمه و توصیف وضعیت موجود(تشخیص مسئله)

* گردآوری اطلاعات (شواهد ۱)

* تجزیه و تحلیل و تفسیر داده ها (اطلاعات)

* بررسی راه حل های موجود و انتخاب راه جدید (موقتی)

* اجرای طرح جدید و نظارت بر آن

* گردآوری اطلاعات(شواهد ۲)

* ارز یابی تأثیر اقدام جدید و تعیین اعتبار آن

* تجدیدنظر و تصمیم‌نهایی و پیشنهادی

* منابع و مأخذ

* پیوست ها

طرح درس، عنصر اصلی دو مهارت اقدام پژوهی و درس پژوهی

طراحی در لغت به معنای خلاقیت توأم با اختراع کردن، اندیشیدن، یا تنظیم یک نظریه ذهنی، ترسیم، ساختن و آماده کردن پیش نویس یک نقشه، اختصاص دادن یا به کار گیری منابع برای دست یابی به یک هدف و سرانجام تهیه یک نقشه کاری برای حصول آن چه که از پیش تعیین شده آمده است. طراحی، بخشی از تجربه، دانش و مهارت انسان است. که این واژه مترادف با حل مساله است. طراحی آموزشی را می توان تهیه نقشه های مشخص در مورد چگونگی دست یابی به هدف های آموزشی تعریف کرد به عبارت دیگر هر گاه برای دست یابی به یک سلسله از دانش ها و مهارت ها به عنوان هدف های آموزشی مجموعه ای از فعالیت ها و روش های آموزشی، قبل از تحقق آموزش پیش بینی و تنظیم گردد، در واقع طراحی آموزشی انجام شده است. بنابراین طراحی آموزشی را می توان تجویز یا پیش بینی روش های مطلوب

آموزشی برای نیل به تغییرات مورد نیاز در دانش ها و مهارت ها و عواطف شاگردان دانست. پس به فرایند نظام داری که معلمان در طرح، اجرای موثر فرایند یادگیری و آموزش و ارزش یابی، از آن استفاده می کنند تا نتایج مطلوب یاد گیری حاصل شود.

طرح درس به خط مشی آموزشی اطلاق می شود که توسط معلم برای جلسات درس یک دوره آموزشی تدوین می شود، هدف از تهیه طرح درس، تولید یک درس یا مجموعه ای از درس هاست که نشان دهنده ی اقدامات منظم و منطقی معلم برای اجرای آموزش است، این طرح درس نقشه ی آموزشی است که توسط معلم و بر اساس شرایط و امکانات سازمانی که در آن خدمت می کند تهیه می شود به عبارت دیگر طرح درس چارچوب تدریس را طراحی می کند که بر اساس آن معلم یا استاد در هنگام تدریس با هدفی مشترک و مشخص به یک سو حرکت می کنند. (وحدید شاهی کوروش، رقیه ولی پور)

طراحی درس نظام هایی است که کمک می کند تا سوال های صحیح پرسیده شود تصمیمات درست گرفته شود و طراحی به گونه ای انجام شود که قابل استفاده و نافع باشد. برخی از صاحب نظران طراحی آموزشی را علم آموزش می نامند. گروهی دیگر طراحی را هنر محسوب می کنند. بعضی دیگر معتقدند طراحی آموزشی خوب است، اگر وقت داشته باشیم.

زمانی که طراحی آموزشی، مسئولیت تهیه و تولید برنامه ی آموزشی را به عهده می گیرد، یکی از اهداف طراحی آموزشی، مقصد مناسب و ارائه رسیدن فراگیران بدان است. مقصد غالباً نوعی از یاد گیری است که در فراگیران رخ می دهد در حالی که مسیر یکی از بی شمار راه های است که آموزش می تواند دنبال کند تا یادگیری تسهیل شود.

بحث یافته ها

الف- بررسی ساختار اقدام پژوهی

اقدام پژوهی یا معلم پژوهنده، رویکردی آموزشی و پژوهشی است که هدف از آموزش و بکارگیری آن حل چالشها و مسائلی است که معلمان در حین عمل و به ویژه طی فرآیند یاددهی-یادگیری با آن مواجه می شوند. یعنی معلم به شیوه ای علمی و پژوهشی در فرآیندی نظام مند، ضمن تمرکز بر چالش های پیش رو، با پرورش فرضیاتی درباره آنها در ذهن خود، به جمع آوری اطلاعات درباره آنها پرداخته و آنها را به آزمون بگذارد و بدین وسیله ضمن دسترسی به راه حل های مناسب و بکارگیری آن، به حل مشکلات و موانع موجود بپردازد و ضمن بهسازی فرآیند آموزش، به تحقق یادگیری مناسب تر و مطلوب تر دست یابد.

پژوهش در عمل؛ نوعی تحقیق توصیفی است که توسط خود افراد درگیر در یک مسئله ی خاص آموزشی و برای حل یا کاهش آن انجام می گیرد. به این معنا که شخص یا افراد، عمل خود را در حین کار و فعالیت، مورد پژوهش قرار می دهد. در پژوهش عملی، پژوهنده تلاش می کند وضعیت

نامطلوب یا نامعین موجود را به وضعیت مطلوب یا معین تغییر دهد که هدف از این کار بهسازی امور و اثر بخش کردن آن است.

معلمان پژوهنده تلاش می کنند که از طریق پژوهش در کلاس نسبت به شناخت مسائل و بهسازی آموزش و یادگیری کو شا با شوند. معلمان در کلیه ی عرصه هایی که به نحوی به برنامه ی درس و کلاس درس و مدرسه و رفتار خود آنان و دانش آموزان ارتباط دارد، می توانند دست به تحقیق بزنند. این امر موجب می شود که آنها در عرصه های گوناگون و مرتبط با آموزش و پرورش اظهار نظر نمایند، شرایط موجود را تحلیل نمایند و در مجموع اندیشه ورز و مجهز به دانش پژوهش باشند.

مراحل عمده ی پژوهش در عمل

- ۱- تشخیص (کشف مساله)
- ۲- تغییر (حل مساله)
- ۳- ارزیابی (ارزشیابی و نتیجه)

گام های نه گانه ی پژوهش در عمل

مراحل ۹ گانه زیر را می توان به سه مرحله عمده تقسیم کرد: مرحله تشخیصی (۱ تا ۵)، تغییر (۶ تا ۷) و ارزیابی (۷ تا ۹)

۱- مشخص کردن موضوعی که دارای شرایط زیر باشد .

الف - مورد علاقه شما باشد .

ب - پژوهش پذیر باشد .

ج - دارای اهمیت باشد .

د - در توان پژوهشگر باشد .

ه - پشتوانه ی اطلاعاتی داشته باشد.

۲- بیان مساله (توصیف وضعیت موجود):

پژوهشگر وضعیت فعلی را به روشنی توصیف می کند و به تعریف و بیان ابعاد مساله می پردازد . اینکه مشکل موجود در چه شرایط و محیطی نمایان شده و عمق و گستردگی آن چقدر است و آسیب های آن کدامند ؟

۳ - گرد آوری اطلاعات اولیه (شواهد یک) :

برای این که تصویر روشنی از وضع موجود داشته باشیم لازم است داده ها یا اطلاعات لازم در این باره را جمع آوری کنیم.

الف - مشاهده رفتار یا بررسی عملکردها در مدت معین

ب- بررسی پرونده تحصیلی دانش آموز

ج- پرس و جو از همکاران

د- مطالعه علمی و آگاهانه از منابع معتبر (کتب و ...)

در این قسمت بهتر است کمیت های اندازه یا مشاهدات در طی جدول یا نموداری بیان شود.

۴- تجزیه و تحلیل و تفسیر داده های اولیه :

(بررسی علمی داده های شواهد یک) :

در این مرحله پژوهشگر با استفاده از اطلاعات به دست آمده از مرحله ی قبل، اقدام به تحلیل و تفسیر داده ها می کند و با یک جمع بندی عالمانه از اطلاعات، تاحدودی به علل احتمالی بوجود آورنده مشکل پی می برد و نظرات خود را در این مورد ثبت می کند تا بر اساس آن راه حل موقتی را برای اجراء انتخاب کند.

۵- انتخاب راه حل یاراه حل های جدید و موقتی جهت اجراء

با استفاده از اطلاعات جمع آوری شده و با خرد ورزی و اندی شیدن مداوم راه حل خود را با شرایط زیر انتخاب کنید.

الف : در انتخاب راه حل عجله نکنید. ب : مطمئن باشید که اطلاعات کافی جمع آوری کرده اید. ج : راه حلی انتخاب کنید که امکان اجرای آن باشد.

۶- اجرای راه حل و نظارت برآن در حین اجراء :

پژوهشگر ضمن اجرای راه حل پیشنهادی خود، باید دقت کند که راه حل به درستی اجراء شود. یعنی ضمن اجراء ناظر و کنترل کننده مداوم نیز باشد.

* موارد قابل توجه در این مرحله :

الف : پیشرفت کار را زیر نظر داشته و وقایع را ثبت کنید. ب : از همکاران منتقد خود در مورد پیشرفت کار کمک بگیرید. ج - در صورت لزوم تغییرات لازم را در اجرای طرح اعمال کنید.

۷- گرد آوری اطلاعات پس از اجرای راه حل (شواهد دو) :

پژوهشگر پس از اجرای راه حل مطلوب خود که مدعی می باشد با اجرای آن وضعیت مطلوب حاصل گردیده، باید ملاکهایی را جهت اثبات ادعای خود داشته باشد. الف: روش های گرد آوری اطلاعات را معین کنید. ب: داده های به دست آمده که نشانگر ایجاد تغییر هستند را جهت ارائه جمع آوری کنید. ج: داده ها را جهت قضاوت در اختیار همکاران منتقد خود قرار دهید.

۸- ارزشیابی تاثیر اقدام جدید و تعیین اعتبار آن

۹- گزارش نهایی: دادن گزارش نهایی یا اطلاع رسانی به همراه نتیجه اتفاق افتاده و در صورت تمایل ارائه ی پیشنهادات لازم به همکاران.

ساختار گزارش اقدام پژوهی

۱- صفحه عنوان:

شامل:

- سازمان مربوطه (سازمان و ادارات آموزش و پرورش نواحی و مناطق)

- عنوان اقدام پژوهی

- نام اساتید راهنما (در صورت وجود)

- نام اقدام پژوه (و همکاران در صورت وجود)

- تاریخ (ماه، سال)

۲- چکیده:

چکیده باید به گونه ای تهیه شود که خواننده به یک شمای کلی از تحقیق دست یابد. این نکات را رعایت کنید:

از ذکر آنچه در متن نیامده، خود داری شود.

از زبان خود بنویسید و نقل قول مستقیم نکنید.

اصطلاحات مهم و کلیدی را در چکیده بیان کنید.

برای شماره ها، از ارقام به جای حروف استفاده کنید.

فقط گزارش ارایه گردد و از اظهار نظر پرهیز کنید.

افعال مورد استفاده، به صورت گذشته و مجهول باشد.

به موضوعاتی چون مسأله پژوهش، آزمودنی ها، ابزار گردآوری داده ها، در صورت استفاده از آمار، روش آن، یافته های تحقیق و کاربرد آن اشاره شود.

۳-

تشکر و قدردانی: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۴- فهرست مطالب

شروع متن اصلی گزارش

۵- مقدمه

در مقدمه به این مطالب بپردازید:

دلیل منطقی اجرای پژوهش

ارتباط منطقی بین مسأله و طرح پژوهش

دلایل نظری موجود در پژوهش

ارتباط این پژوهش با پژوهش های قبلی

۶- بیان مسأله:

- در تبیین مسأله به موارد زیر بپردازید:
- شما کیستید؟
  - کارتان چیست؟
  - محیط شما چه وضعیتی دارد؟
  - چرا به فکر این مسأله افتاده اید؟
  - این مسأله برای شما چه مشکلی ایجاد کرده؟ چرا؟
  - مدرسه پسرانه است یا دخترانه؟
  - چند نفر در کلاس دارید؟
  - وضعیت درس دانش آموزان چگونه است؟
  - ۷- جمع آوری اطلاعات (شواهد ۱):
با اطلاعاتی دقیق وجود مسأله را نشان دهید.
  - از روش های علمی برای جمع آوری اطلاعات استفاده کنید.
  - از کلی گویی بپرهیزید و روش کار خود را دقیقاً با شواهد توصیف کنید.
  - از شواهد کمی و کیفی توأمأ استفاده شود.
  - ۸- ادبیات موضوع:
خلاصه ای از آنچه پیرامون موضوع از منابع گوناگون مطالعه کرده اید، بیان کنید.
  - ۹- ارایه راه حل ها:
با توجه به مطالعات و تجارب خود راه حل هایی را برای حل مشکل و تغییر وضعیت پیشنهاد دهید.
  - ۱۰- انتخاب راه حل و اجرای آن :
دلایل علمی و مستند برای انتخاب خود بیاورید.
  - مراحل اجرای راه حل ها را به تفصیل توضیح دهید.
  - مشکلات حین اجرا را بیان کنید.
  - آیا تغییر و تعدیلی در راه حل به کار گرفته شده، اعمال کردید، آن را بنویسید.
  - چگونگی نظارت بر اجرای راه حل ها را گزارش کنید.
  - ۱۱- اطلاعات مربوط به تغییرات ایجاد شده (شواهد ۲):
شما در شواهد یک نشان دادید که وضعیت موجود شما چگونه است، اینک باید به شواهدی استناد کنید که نشان دهد، آن وضعیت تغییر کرده است.
  - ۱۲- نتیجه گیری
از این اقدام پژوهی چه نتایجی گرفتید، آن را مختصر و گویا بیان کنید.

۱۳- فهرست منابع

۱۴- پیوست ها

ب- بررسی ساختار درس پژوهی

درس پژوهی یک حلقه ی پژوهشی است که در آن معلمان به صورت گروهی درباره موضوعات برنامه درسی به پژوهش می پردازند . آنها در ابتدا به تبیین مساله می پردازند که فعالیت گروه درس پژوهی را بر انگیزخته است و هدایت خواهد کرد . مساله می تواند یک سوال عمومی (برای مثال بر انگیزختن علاقه ی دانش آموزان به پژوهش) یا سوال جزئی تر باشد(برای مثال بهبود فهم دانش آموزان از چگونگی جمع کردن مطالب برای تحقیق جزئی). سپس گروه به مساله شکل می دهد و بر آن تمرکز می کند به نحوی که بتواند در یک درسخاص کلاسی مطرح شود. معمولامسئله ای را انتخاب می کنند که از فعالیت های خود به دست آورده اندیا برای دانش آموزانشان دشواریهایی ایجاد کرده است.

هنگامی که یک هدف یادگیری انتخاب شد معلمان برای « برنامه ریزی» و « طراحی درس» تشکیل جلسه می دهند . اگر چه در نهایت یک معلم درس را به عنوان بخشی از فرایند پژوهش تدریس خواهد کرد . ولی خود درس محصول گروهی تلقی می شود. در ایجا هدف نه تنها تولید یک درس اثر بخش بلکه درک چگونگی و چرایی کارکرد درس برای افزایش فهم مطالب در میان دانش آموزان است . اغلب برنامه اولیه ای که گروه تولید می کند در جلسه ای برای همه ی معلمان مدرسه مطرح می شود تا به نقد درآید . برای تدریس زمانی مشخص می شود. معلمان گروه هر کدام نقشی را بر عهده می گیرند و زمینه های لازم برای اجرای موفق درس در شرایط واقعی مورد بررسی قرار می گیرد. هنگام شروع درس معلمان در قسمت عقب کلاس می ایستند یا می نشینند . ولی زمانی که از دانش آموزان خواسته می شود سر جای خود تمرین کنند معلمان ناظر قدم می زنند کار دانش آموزان را مشاهده می کنند و همچنان که درس ادامه پیدا می کند از فعالیت دانش آموزان یادداشت بر میدارند. گاهی به منظور تجزیه وتحلیل درس و بحث درباره آن در زمان دیگر فیلم برداری می شود.

شبهات های درس پژوهی و اقدام پژوهی :

۱- هر دو (درس پژوهی و اقدام پژوهی) به توسعه و پرورش حرفه‌ای کمک می کند .۲- هر دو (درس پژوهی و اقدام پژوهی) مشارکتی است.۳- هر دو (درس پژوهی و اقدام پژوهی) گروهی (تیمی) است (تاکید بر کار جمعی).

۴- هر دو (درس پژوهی و اقدام پژوهی) چرخه‌ای (گردشی) است .۵- هر دو (درس پژوهی و اقدام پژوهی) توسط معلم شروع می شود .

۶- هر دو (درس پژوهی و اقدام پژوهی)، پژوهشی است با سئوال و مسأله‌ای شروع می شود.

- ۷- هر دو (درس پژوهی و اقدام پژوهی) به ترویج و گسترش علم کمک می کند. ۸- هر دو (درس پژوهی و اقدام پژوهی)، معلم تازه کار و با سابقه را در کنار هم برای هم آموزی و از دگرآموزی دعوت می کند.
- ۹- هر دو (درس پژوهی و اقدام پژوهی) نیازمند نقادی فعال و متفکرانه است (تفکر انتقادی).
- ۱۰- هر دو (درس پژوهی و اقدام پژوهی)، زمان و نتیجه (هر دو) مهم است. ۱۱- هر دو (درس پژوهی و اقدام پژوهی)، تمرکز در مسائل واقعی مدرسه و کلاس است .
- ۱۲- هر دو (درس پژوهی و اقدام پژوهی)، کاربرد یافته و نتایج در عمل بکار گرفته می شود. (فصلنامه تعلیم و تربیت، شماره ۹۴)

تفاوت های درس پژوهی و اقدام پژوهی

اقدام پژوهی	درس پژوهی
اقدام پژوهی عزیمت تئوری و عمل	درس پژوهی نقطه عزیمت عمل است.
هدف اقدام پژوهی ، انجام پژوهش در حین عمل	هدف درس پژوهی، پرورش حرفه ای معلم است.
ماهیت اقدام پژوهی ، تفسیر داده ها	ماهیت درس پژوهی بازاندیشی (تفکر) است.
اقدام پژوهی درهمه جا ، هر سازمانی قابل اجرا است.	درس پژوهی فقط در کلاس و مدرسه قابل اجرا است.
اقدام پژوهی گسترده است.	درس پژوهی خیلی جزئی و محدود است.
اقدام پژوهی فردی هم می شود اجرا شود.	درس پژوهی گروهی (تیمی) است.
راهنمایی عمل خاصی ندارد.	درس پژوهی یا طرح درس جامع علوم انسانی و مطالعات اجتماعی و یا راهنمایی عمل خاصی است.
شناخت مسأله و بهسازی عمل در مدرسه و سازمان های مختلف مورد توجه است.	تاکید بر غنی سازی فرآیند آموزش و یادگیری است.

تعریف درس پژوهی

درس پژوهی یک رویکرد توسعه‌ی حرفه‌ای است که در آن معلمان با یکدیگر در تدوین طرح درس، طراحی آموزشی، اجرا و عملیاتی کردن کلیه‌ی عناصر تدریس و در مشاهده‌ی نتایج مشارکت دارند. معلمان در این مسیر با جمع‌آوری کلیه‌ی اطلاعات و نحوه‌ی رسیدن دانش‌آموزان به یادگیری با یکدیگر بحث و تبادل نظر می‌کنند تا نسبت به رفع اصلاح روش‌ها و تدریس ناکارآمد به یک نتیجه‌ی واحد رسیده و زمینه‌ی پیشرفت تحصیل دانش‌آموزان را فراهم آورند. در واقع درس پژوهی ترکیبی از اقدامات یک معلم پژوهنده (اقدام پژوهی) و جشنواره‌های الگوهای تدریس تلقی می‌شود. با این تفاوت که شناسایی تدریس و مشکل آموزشی در اقدام پژوهی، به صورت فردی صورت می‌گرفت و نتایج آن قابل تعمیم نبود و به عنوان یک تجربه‌ی موفق آموزشی تلقی می‌شد اما در الگوهای تدریس شناسایی نیز موضوع تدریس و مشکل، از بالا دستی صورت می‌گرفت، در صورتی که در درس پژوهی، معلم و گروه محور شناسایی مشکل و موضوع تدریس می‌باشد. بنابراین درس پژوهی عبارت است از: انتخاب موضوعی خاص از برنامه‌ی درسی توسط معلمان به عنوان مساله یا مشکل که در چهارچوب فرایند واحد کار، طراحی، اجرا، ارزشیابی، نقد و اصلاح به صورت مشترک، عملیاتی شده و از نتایج آن جهت نیل به الگوی مشترک تدریس استفاده می‌کنند. (سرکارآرانی، ۱۳۹۰)

فرایند درس پژوهی

- ۱- تعیین اهداف (عنوان مساله یا مشکل یا موضوع درسی در اجرای تدریس)
  - ۲- طراحی درس (طرح ریزی یا طراحی آموزشی)
  - ۳- تدریس، مشاهده و گزارش (توسط معلمان و همکاران دیگر)
  - ۴- اصلاح و آموزش مجدد (جمع‌آوری شواهد، بررسی گزارش‌ها و مباحث منجر به تغییر در طرح درس و اجرا جهت اصلاح)
  - ۵- بازتاب و تبادل نتایج از طرف معلمان دیگر را بعد از به ثبت رساندن طرح درس به عنوان گزارش و ارسال به سایر معلمان و واحدهای آموزشی و مناطق دیگر. (فصلنامه تعلیم و تربیت، شماره ۹۴)
- ابزارهای لازم جهت بالا بردن کیفیت درس پژوهی
- معلمان مشتاق و متعهد
  - زمان مناسب برای همکاری و اجرای آن در قبل و بعد
  - حمایت سایر عوامل اجرایی یک واحد آموزشی (مدیر، معاون، مربی بهداشت و حتی اولیا)
  - برنامه درسی با کیفیت
  - روابط معلمان و همکاران در یک واحد آموزشی (روابط رسمی و غیر رسمی)

-جو همکاری گروهی

- شناسایی دقیق مشکلات آموزشی در فرایند تدریس و تلاش برای رفع آن
 - استفاده از ابزارهای الکترونیکی در تهیه ، بازبینی ... در اجرای تدریس (فصلنامه تعلیم و تربیت، شماره ۹۴)

چیزیستی درس پژوهی

درس پژوهی الگوی عملی بازبینی مداوم الگوهای ذهنی و بازناندیشی مشارکتی عمل کارگزاران آموزشی و الگویی موثر برای بهبود مستمر آموزش در مدرسه محسوب می شود. درس پژوهی به مثابه روش نوین پژوهش در عمل و هسته های کوچک تحول در آموزش، به گسترش پژوهش و تولید دانش حرفه ای در مدرسه کمک می کند به علاوه بر فرایند یادگیری گروهی و به سازی مستمر (تدوین برنامه، اجرا، بازبینی و بازناندیشی، یادگیری و ترویج یافته ها) مبتنی است و فرصتی برای سهمیم شدن کارگزاران آموزشی در تجربه های یکدیگر را فراهم می آورد.

این مدل پژوهش در کلاس درس عملاً بر چرخه یادگیری گروهی، کیفی، مشارکتی و مداوم کارگزاران آموزشی شامل مراحل پنجگانه (تبیین مساله، طراحی، عمل، بازناندیشی، و یادگیری) استوار است. ابتدا معلمان مسایل آموزشی را بررسی می کنند و سوالات پژوهش در کلاس درس را تبیین می کنند. سپس طرحی برای انجام پژوهش مشارکتی خود پیشنهاد می کنند. آنگاه آن را به اجرا می گذارند و در عمل روند اجرا را به دقت مشاهده می کنند، سپس به ارزیابی و بازبینی فرآیند عمل انجام شده می پردازند. در این فرآیند، یادگیری معلمان از یکدیگر به صورت مشارکتی سازماندهی می شود و در عمل، ظرفیت مدارس برای تولید و به کارگیری دانش حرفه ای در مدرسه و گسترش امکان تغییر خود-پایدار و مستمر افزایش می یابد(سرکارآرانی، ۱۳۷۸)

طراحی برنامه درس پژوهی

در این مرحله سوالاتی به شرح زیر مورد توجه قرار می گیرند :

۱- چه موضوعی از دروس مورد مطالعه قرار می گیرد؟ ۲- چه کسانی در اجرای کار همکاری می کنند ؟ ۳- چه امکاناتی مورد نیاز است ؟ ۴- چه کسی درس را اجرا خواهد کرد؟ ۵- در کجا، برای چه کسانی، با طرح چه مسئلی، چه زمانی، چه روش های تدریسی کاربرد دارد؟ ۶- چگونه از انواع ارزشیابی های نوین استفاده نماییم.

سوالات بعد از تدریس

۱- آیا برنامه درسی بخوبی اجرا شد ؟

۲- چه آموزه هایی از روند تدریس قابل برداشت است ؟

۳- چگونه می توان برنامه را بهتر اجرا نمود ؟

۴- چه آموزه هایی از روند تدریس قابل برداشت است ؟

۵- چگونه می توان برنامه را بهتر اجرا نمود ؟

حوزه های تعامل در درس پژوهی

یک دوره درس پژوهی

۱- انتخاب یک موضوع و تبیین مسئله

۲- برنامه ریزی برای تدریس درس

۳- تدریس در جمع عمومی فراگیران

۴- گزارش دهی مستند

۵- بازاندیشی و تجدید نظر براساس تفکر گروه

۶- تدریس درس تجدید نظر شده

۷- مجدداً گزارش دهی مستند

۸- رایه گزارش پایانی

خلاصه مراحل درس پژوهی

۱- انتخاب یک موضوع و تبیین مسئله

درس پژوهی، یک حلقه پژوهشی است که در آن معلم به صورت گروهی درباره موضوعات درسی به پژوهش می پردازند. آنان در ابتدا به « تبیین مسأله» می پردازند که فعالیت گروه درس پژوهی را برانگیخته است و هدایت خواهد کرد. (قادر طلپعه، ۱۳۹۱ و حرمت الله پورمرادی، ۱۳۹۲)

۲- برنامه ریزی برای تدریس درس

هنگامی که یک هدف یادگیری انتخاب شد، معلمان برای برنامه ریزی و طراحی درس تشکیل جلسه می دهند. اگر چه در نهایت، یک معلم درس را به عنوان بخشی از فرآیند پژوهشی تدریس خواهد کرد ولی خود طرح درس محصول گروهی تلقی می شود.

۳- تدریس درس در جمع عمومی فراگیران (مشاهده عمیق درس با محوریت هدف های گروه)

برای تدریس زمان معینی مشخص می شود. یکی از آموزگاران گروه درس پژوهی به نمایندگی از بقیه، درس مورد نظر را در کلاس تدریس مشخص می کند. دیگر آموزگاران گروه هرکدام نقشی را برعهده می گیرند. هنگام شروع درس، آموزگاران ناظر در قسمت عقب می نشینند ولی زمانی که از دانش آموزان خواسته می شود سر جای خود تمرین کنند، آموزگاران ناظر قدم می زنند، کار دانش آموزان را مشاهده می کنند و همچنان که درس ادامه می یابد .

۴- گزارش دهی مستند

آموزگاران طی یک نشست به نقد کار مشترک خود می پردازند. در این جلسه معمولاً به معلمی که درس را آموزش داده است، اجازه داده می شود اول از همه صحبت کند و نظر خود را درباره ی چگونگی اجرای درس و مسایل عمده ی آن اظهار نظر نماید سپس آموزگاران دیگر گروه معمولاً از دیدگاه انتقادی درباره ی قسمت هایی از تدریس که به نظر آن ها مشکل داشته است، صحبت می کنند.

۵- بازاندیشی و تجدید نظر براساس تفکر گروه

آموزگاران گروه درس پژوهی با توجه به مشاهدات و بازخورد های فراگیران در طرح درس تجدید نظر می کنند. آنان ممکن است مواد آموزشی، فعالیت ها، سوال ها و مسایل مطرح شده یا همه ی این موارد را تغییر دهند. تاکید آن ها اغلب برتغییر مواردی است که در جریان کلاس درس شواهد دقیقی مبنی بر ضرورت تغییر آنها یافته اند.

۶- تدریس درس تجدید نظر شده

زمانی که طرح درس تجدید نظر شده آماده گردید، درس در کلاس متفاوت تدریس می شود. گاهی معلم، همان معلم است ولی در بیشتر موارد معلم دیگری از گروه درس پژوهی تدریس را برعهده می گیرد. این کار تا زمانی که همه ی اعضا از موفقیت طرح درس و درستی آن مطمئن شوند ادامه می یابد. هدف اصلی در درس پژوهی فهم بهتر، آسان تر و بادوام تر مطالب درسی در میان فراگیران است.

۷- مجدداً گزارش دهی مستند

در این مرحله معمولاً همه ی اعضای درس پژوهی در یک جلسه ی طولانی شرکت می کنند. گاهی یک فرد متخصص از خارج از مدرسه برای شرکت در این جلسه دعوت می شود. آموزگاران ناظر، درس را نقد و تغییراتی را پیشنهاد می کنند. در هنگام بحث درباره ی درس نه تنها یادگیری و فهم دانش آموزان مورد توجه قرار می گیرد، بلکه درباره ی این که چه چیزی از درس و اجرای آن آموخته شده است صحبت به میان می آید. (طلیعه، ۱۳۹۱ و پورمرادی، ۱۳۹۲)

۸- رایه گزارش پایانی

در پایان، درسی که آموزگاران درباره آن بحث کرده اند را می توان در یک کتابچه جمع آوری و منتشر کرد تا آموزگاران دیگر نیز از آن آگاهی یابند.

فرآیند درس پژوهی باور نکردنی است. یادگیری زیادی صورت گرفته است. طراحی یک درس با چنین دقت و ریزبینی در واژه گزینی به گونه ای باور نکردنی مهم شمرده می شود. تنها در همین یک مرحله احساس می کنم، رشد کرده ام» (دنیل پیترز، روچستر، نیویورک)

راهکارهایی در زمینه توسعه فنون درس پژوهی در مدارس

۱- گردهم آیی در محیط های غیر رسمی و دوستانه برای گفت و گوهای حرفه ای

فرصتی فراهم کنید تا معلمان، برنامه ریزان درسی، سیاستگذاران و کارگزاران و پژوهشگران آموزشی صرف نظر از موقعیت شغلی که دارند دوستانه با هم گفت و گو کنند و در بحث‌ها و تجربه‌های یکدیگر سهیم شوند. به نظر می‌رسد جلسات دوستانه و غیررسمی، اغلب از گردهم‌آیی‌های رسمی برای شروع مؤثرتر است.

۲- ایجاد شبکه‌های ارتباطی اجتماعی برای سهیم شدن در ایده‌ها و تجربه‌های یکدیگر

۳- تعیین نقش هر یک از شرکت‌کنندگان در پژوهش مشارکتی برای به‌سازی فرهنگ آموزش

۴- تعیین زبان مشترک درس پژوهی برای معلمان

زمان زیادی لازم است تا زبان و فهم مشترکی ساخته شود. در فرایند عمل مشارکتی، بسیار مهم است که معلمان دیدگاه‌ها و نگرش‌های مختلف خود را به روشنی به اشتراک بگذارند.

۵- توجه موزون به فرآیندها و پیامدها

۶- تبیین عینی و روشن زمینه‌های عمل مشترک

۷- ترویج ارزش‌های حرفه‌ای مشترک برای توانمندسازی معلمان

۸- ترویج عملی و فرهنگ مشارکت و تعامل

۹- اندیشه ژرف و داشتن روحیه نقد پذیری

۱۰- بالا بردن انگیزه معلمان و انواع تشویق‌های مادی و حقوقی

۱۱- احترام و ارج نهادن به معلمان پژوهنده

۱۲- اختصاص خدمات رفاهی به معلمان محقق

درس پژوهی در کلاس درس

« درس پژوهی » شکل اولیه‌ای از رشد حرفه‌ای معلمان در ژاپن است. هدف آن بهبود مستمر تدریس (آموزش) است به گونه‌ای که دانش‌آموزان بتوانند مطالب بیشتری را بیاموزند. تمرکز اولیه آن نیز بر نحوه تفکر و یادگیری دانش‌آموزان است. « درس پژوهی » با سایر اشکال رشد حرفه‌ای متفاوت است، به این دلیل که پرورش حرفه‌ای در حین یاددهی و یادگیری (آموزشی) صورت می‌گیرد. تمرکز آن، چنان‌که جیم استیگلر و جیمز هیبرت در « شکاف آموزشی (یادگیری) » اشاره کرده‌اند، تدریس است، نه معلمان، کار کردن دانش‌آموزان است، نه کار دانش‌آموزان. ملاک سنجش در موفقیت « درس پژوهی » یادگیری معلمان است نه تولید یک درس. تهیه دروس بهتر نتیجه جانبی و ثانویه فرایند است، اما نه هدف اولیه آن. گروه‌های معلمان کار می‌کنند تا دروسی را که چندین بار تدریس می‌شوند، مورد مشاهده قرار دهند، بحث کنند و اصلاح کنند، تدوین نمایند (بازاندیشی، نواندیشی، بازبینی و...). معلمان فقط یکی دو بار در سال در درس پژوهی درگیر و مشارکت کنند، زیرا فرایند کار سخت و فشرده است. (بختیاری، ۱۳۸۶ و سرکار آرانی، ۱۳۸۶)

یک دوره (سیکل) درس پژوهی عبارت است از:

- انتخاب یک کانون (درس کانونی)
- برنامه‌ریزی برای مطالعه درس
- تدریس درس در جمع عمومی
- مشاهده عمیق درس با محوریت هدف‌های گروه
- گزارش‌دهی مستند
- بازاندیشی و تجدید نظر بر اساس تفکر گروه
- تدریس درس تجدید نظر شده
- مجدداً گزارش‌دهی مستند

(بختیاری، ۱۳۸۶ و سرکار آرانی، ۱۳۸۶)

علاوه بر همه اینها، گروه کاملاً توجه دارد که:

- در پایان درس، از دانش‌آموزان انتظار می‌رود چه چیزی را بدانند،
- چگونه دانش‌آموزان را مشارکت داده و درگیر کنیم و ترغیب نماییم،
- چه سؤالی را مطرح کند و با چه واژه‌هایی مطرح کند تا دانش‌آموزان را به فکر (تفکر) وادارد،
- دانش‌آموزان احتمالاً چگونه به فکر (تفکر) واداشته می‌شوند و چگونه به خطاهای پیش‌بینی شده پاسخ می‌دهند،
- کارهای انجام شده چگونه باید مرتب شوند تا داستان درس شکل بگیرد،
- چگونه درس به پایان برسد تا به دانش‌آموزان کمک کند که از آن معنایی استنباط کنند (آنها احساس کنند).

همه این فرایندها با «دیدگاه فدراسیون آمریکایی معلمان» در خصوص رشد و ارتقاء حرفه‌ای اثر بخش و نیز «برنامه پژوهش آموزشی و اشاعه» این فدراسیون هماهنگی دارد. (بختیاری، ۱۳۸۶)

سؤالها و پاسخها

یک گروه (تیم) درس پژوهی چند نفر باید باشد؟

تعداد نفرات مشخصی وجود ندارد. گروه‌ها می‌توانند از تیم کوچک سه نفره تا گروه بزرگ ۱۶ نفره متفاوت باشند.

چگونه باید آغاز کنیم؟

برای اعضای گروه مفید است که در جلسه‌ای توجیهی درباره «درس پژوهی»، یا در مطالعه‌ای در این باره شرکت (مشارکت) کنند. در حال حاضر، برنامه‌های ویدیویی متعددی برای ارائه در این جلسات تهیه شده

است. گروهی که مایل است در یک دوره درس پژوهی کار کند باید برنامه‌ای را برای دیدارهای خود برای مدت چهار تا شش هفته تنظیم کند و تاریخی را برای تدریس درس در نظر بگیرد.

چه نوع پشتیبانی و حمایت‌هایی لازم است؟

مسلماً گروه نیازمند راهنمایی فردی آگاه (باتجربه) و مطلع در «درس پژوهی» است. همچنین، از آنجا که گروه با سؤال‌هایی درباره محتوا درگیر است، به همکاری یک متخصص محتوا به عنوان ناظر نیازمند است. بسیار مهم است که سازماندهی طوری انجام شود که همه اعضای گروه به هنگام تدریس درس، مشاهده‌گر، تدریس باشند. برای ارائه گزارش‌ها نیز، مکانی باید در نظر گرفته شود. (بختیاری، ۱۳۸۶، و خاکباز و همکاران، ۱۳۸۷ و استیگلر، جیمز و هیبرت، جیمز، ۱۳۸۴ و سرکار آرانی، ۱۳۸۶)

نکات کلیدی که گروه درس پژوهی باید در ذهن داشته باشد چیست؟

- هدف مطالعه، آگاهی از نحوه تفکر دانش‌آموزان است؛ هدف تهیه یک درس نمایشی نیست.
- نظرات، توصیه‌ها و اندیشه‌ها باید بر هدف‌های تنظیم شده توسط گروه (تیم) متمرکز باشد، نه بر برنامه یک معلم خاص یا هر کس دیگر.
- همه اعضای گروه باید در تهیه درس مشارکت داشته باشند، و همه نظرات و ایده‌ها باید محترم شمرده شوند. اگر درس‌های موجود کامل و بی‌نقص باشند، همه دانش‌آموزان باید موفق باشند و در چنین حالتی چیزی برای جستجو و اکتشاف باقی نمی‌ماند. اما تدریس کار پیچیده‌ای است و دلایل زیادی وجود دارد که دروسی که در یک موقعیت خوب کار می‌کنند (یاد گرفته می‌شوند) در موقعیتی دیگر کار نمی‌کنند (خوب آموخته نمی‌شوند).
- توصیه می‌شود در فرایند کار عجله نکنند. معلمان اغلب سعی دارند با طرح درسی که در ذهن خود دارند کار را آغاز کنند، نه با هدف‌هایی که باید دنبال شوند، حتی با در نظر گرفتن اهداف، بازم بدون آنکه درباره چگونگی بهبود محتوا و دانش پیش‌نیاز دانش‌آموزان مطالعه‌ای داشته باشند، مایلند سریع به آماده کردن درس بپردازند. (بختیاری، ۱۳۸۶ و سرکار آرانی، ۱۳۸۶)
- توجه به طراحی آموزشی، رسانه آموزشی، نقد تدریس و ارزشیابی تکوینی، اهمیت به آزمون عملکردی، مهارت در تولید محتوا شامل: عکس، فیلم و متن و نرم افزار) و مهارت داستان‌سرایی.

نتیجه‌گیری

امروزه دو مهارت درس پژوهی و اقدام پژوهی از مهم‌ترین مهارت‌های معلمی مطرح شده، اقدام پژوهی یا معلم پژوهنده، رویکردی آموزشی و پژوهشی است که هدف از آموزش و بکارگیری آن حل چالش‌ها و مسائلی است که معلمان در حین عمل و به ویژه طی فرآیند یاددهی-یادگیری با آن مواجه می‌شوند. یعنی معلم به شیوه‌ای علمی و پژوهشی در فرآیندی نظام مند، ضمن تمرکز بر چالش‌های پیش رو، با پرورش فرضیاتی درباره آنها در ذهن خود، به جمع‌آوری اطلاعات درباره آنها پرداخته و آنها را به آزمون بگذارد و

بدین وسیله ضمن دسترسی به راه حل های مناسب و بکارگیری آن ، به حل مشکلات و موانع موجود پردازد و بهسازی فرآیند آموزش ، به تحقق یادگیری مناسبتر و مطلوبتر دست یابد. درس پژوهی بر اهداف روشن و درس‌هایی اصلی تأکید می‌کند. درس پژوهی توجه افراد را به اهمیت کاربرد درست زبان جلب می‌کند.

درس پژوهی اندیشیدن (بازاندیشی و تفکر) درباره اینکه چگونه یک درس را به پایان برسانیم بطوری که دانش‌آموزان آن را بفهمند و بتوانند از آن معنا بسازند را قوت می‌بخشد. یادگیری‌ای که درس پژوهی برای معلمان به همراه می‌آورد در طول تدریس آنان به کار گرفته می‌شود. حتی دانش‌آموزان اظهار کرده‌اند از اینکه بزرگسالان علاقمندند بدانند آنها چگونه فکر می‌کنند، احساس خوبی دارند. درس پژوهی، گروهی از درس‌ها را تولید می‌کند که می‌توانند با گزارش‌هایی درباره اینکه چه چیزی خوب کار می‌کند و چه چیزی خوب کار نمی‌کند، تعامل و با هم مشارکت داشته باشند.

منابع

- جیمز استیگلر و جیمز هیبرت (۱۳۹۰). شکاف آموزشی: بهترین ایده ها از معلمان جهان برای بهبود آموزش در کلاس درس، ترجمه محمد رضا سرکار آرانی و علی رضا مقدم، چاپ ششم، تهران: انتشارات مدرسه
- سرکار آرانی، محمد رضا و مقدمعلی، رضا، (مترجم، ۱۳۸۳). شکاف آموزشی: بهترین ایده ها از معلمان جهان برای بهبود آموزش در کلاس درس: مطالعه تطبیقی روش های آموزش ریاضی در آلمان، ژاپن و آمریکا/ نویسندگان جیمز استیگلر، جیمز هیبرت؛ تهران: مدرسه
- قاسمی، پویا (۱۳۸۸). راهنمای عملی پژوهش در عمل. تهران: پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش
- قادر طلپعه (۱۳۹۱)، درس پژوهی چیست؟
- ساکی، رضا و همکاران(مترجم، ۱۳۸۸). لاگمن، الن کاند لیف؛ شولمن، لی - ۱۹۳۸. مباحث اساسی در پژوهش های آموزشی (مشکلات و امکان ها) تهران، وزارت آموزش و پرورش، پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش.
- ساکی، رضا (۱۳۸۸). سواد پژوهشی معلم (راهنمایی برای ژرف اندیشی در باره ی یاددهی - یادگیری). مشخصات نشر: تهران: دانش آفرین .
- ساکی، رضا. آهنچیان ، محمد رضا و همکاران(۱۳۸۳). اقدام پژوهی : راهبردی برای بهبود آموزش و تدریس. تهران :وزارت آموزش و پرورش ، پژوهشکده تعلیم و تربیت .
- سرکار آرانی، محمد رضا و مقدمعلی، رضا، (مترجم، ۱۳۸۳). شکاف آموزشی: بهترین ایده ها از معلمان جهان برای بهبود آموزش در کلاس درس: مطالعه تطبیقی روش های آموزش ریاضی در آلمان، ژاپن و آمریکا / نویسندگان جیمز استیگلر، جیمز هیبرت؛ تهران: مدرسه .
- سرکار آرانی، محمد رضا (۱۳۸۲) اصلاحات آموزشی و مدرن سازی با تأکید بر مطالعه تطبیقی آموزش و پرورش ایران و ژاپن- تهران: روز نگار .
- سرکار آرانی، محمد رضا (۱۳۸۱).فرهنگ آموزش در ژاپن- برنامه‌درسی و فرایند یاددهی- یادگیری در آموزش و پرورش دوره ابتدایی ژاپن با تأکید بر اصطلاحات برنامه های درسی با رویکرد تلفیقی-تهران روز نگار .
- سرکار آرانی، محمد رضا (۱۳۷۹). الفبای مدیریت کلاس درس: راهبردها یی برای آموزش اثر بخش /نویسنده روبرت تی .تایر؛ تهران: مدرسه .
- سرکار آرانی، محمد رضا (۱۳۷۸). پژوهش مشارکتی معلمان در کلاس درس، تجربه ژاپن در پرورش حرفه ای معلمان. فصلنامه تعلیم و تربیت شماره ۳.

- سرکارآرانی ، محمد رضا (مترجم ، ۱۳۷۸). تألیف لويس، کاترین و تسوچیدا. مبانی آموزش و پرورش ابتدایی در ژاپن و مقایسه آن با آمریکا.
- سرکارآرانی، محمد رضا (۱۳۸۹). فرهنگ آموزش و یادگیری پژوهشی مردم نگارانه با رویکردی تربیتی. مدرسه چاپ دوم
- خاکباز ، عظیمه السادات ؛ فدایی ، محمد رضا و موسی پور ، نعمت اله (تابستان ۱۳۸۷). « تأثیر درس پژوهی بر توسعه حرفه‌ای معلمان ریاضی ». فصلنامه تعلیم و تربیت. نشریه پژوهشکده تعلیم و تربیت. ۲۴،۹۴ : ص ۱۲۳-۱۴۶
- بختیاری ، ابولفضل و ایرانی ، یوسف (۱۳۸۶). پژوهش عملی یا اقدام پژوهی . تهران: لوح زرین، چاپ سوم
- بختیاری ، ابولفضل (مرداد۱۳۸۶). اقدام پژوهی: فرآیندی در جهت بهبود وضعیت حرفه‌ای معلمان، پژوهشنامه آموزشی: پنجمین ویژه نامه معلم پژوهنده، شماره ۲۵ : یادداشت سردبیر
- سرکار آرانی ، محمد رضا (پاییز ۱۳۷۸) « پژوهش مشارکتی معلمان در کلاس درس: تجربه ژاپن در پرورش حرفه‌ای معلمان در مدرسه ». فصلنامه تعلیم و تربیت. نشریه پژوهشکده تعلیم و تربیت. سال یازدهم. شماره پیاپی ۵۹: ص ۶۱-۷۶.
- سرکار آرانی ، محمد رضا (اسفند ۱۳۸۶) « درس پژوهی : الگویی برای تولید دانش حرفه ای در مدرسه ». رشد مدیریت مدرسه. دوره ششم، شماره ۵۱: ص ۱۰-۱۲
- سرکار آرانی ، محمد رضا (فروردین ۱۳۸۷) « درس پژوهی : هسته‌ی تحول در آموزش و پرورش » رشد مدیریت مدرسه. شماره ۵۲
- ساکی، رضا (۱۳۸۸) سواد پژوهشی معلم (راهنمایی برای ژرف اندیشی در باره ی یاددهی - یادگیری). مشخصات نشر : تهران : دانش آفرین
- سر کار آرانی ، محمد رضا و مقدمعلی، رضا، (مترجم ، ۱۳۸۳). شکاف آموزشی : بهترین ایده ها از معلمان جهان برای بهبود آموزش در کلاس درس : مطالعه تطبیقی روش های آموزش ریاضی در آلمان ، ژاپن و آمریکا / نویسندگان جیمز استیگلر ، جیمز هیبرت ؛ تهران : مدرسه
- قاسمی ،پویا (۱۳۸۸) . راهنمای عملی پژوهش در عمل . تهران : پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش
- جرج پولیا (۱۳۸۸)، هنر حل مساله . ترجمه احمد ارام
- جیمز هیگینز(۱۳۸۵)، کتاب ۱۰۱ تکنیک حل خلاق مسئله، (راهنمای اندیشه نو برای کسب و کار) ، ترجمه : محمود احمدپور داریانی
- سنگری، محمد رضاو...، (۱۳۸۳)، طراحی آموزشی فارسی اول دبستان (بخوانیم و بنویسیم)، تهران ، انتشارات مدرسه .

- سیف، علی اکبر(۱۳۷۹)، روان شناسی پرورشی، موسسه انتشارات آگاه .
- شعبانی، حسن (۱۳۸۲)، مهارتهای آموزشی روشها و فنون تدریس ، تهران، سمت .
- صفوی،امان الله(۱۳۸۵)، کلیات روش ها و فنون تدریس، انتشارات سمت

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی